

Baranyi Pál és az erdélyi jezsuita misszió
a XVII–XVIII. század fordulóján
két kézirat tanúsága szerint

A jezsuita Baranyi Pál (1657–1719) neve nem ismeretlen sem az egyház-, sem az irodalomtörténet-írás előtt. A magyar irodalomtörténet-írás leginkább halotti prédikációinak¹ exemplumhasználata,² devóciós kötetei közül pedig főként a *Lelki Paradicsom*³ révén méltatja.⁴ Első nyomtatásban megjelent kötete, a latin *Viaticum spirituale* (...)⁵ a barokk metszetei és az emblémahasználattal kiváló példájaként⁶ tárgyalt, mint tipikusan emblémasorozattal illusztrált imádságoskönyv.⁷ Magyar nyelvű köteteire figyeltek eddig

* A szerző kutatóútját és jelen munka létrejöttét Magyarország Collegium Talentum 2018 programja támogatta.

¹ BARANYI Pál (1712), *Imago vitae, et mortis. Az életnek és halálnak képe. Avagy halotti prédikációk.* (...), Nagyszombatban, a Jézus Társasága Akadémiájának bőtüivel, Geich János által.; BARANYI Pál (1719), *Imago vitae, et mortis. Az életnek és halálnak képe. Avagy halotti prédikációk. Második része,* Nagy-Szombatban, az Akadémiának bőtüivel, Gáll Friderik által. = Petrik I/1. 178.

² HORVÁTH Izabella (2004), Exemplumhasználat egy 17. századi halottbeszéd-gyűjteményben. In GÁBOR Csilla (szerk.) (2004), *Mindennemű dolgok változása. Hagyományok, források, távlatok.* Kolozsvár, Komp-Press – Korunk Baráti Társaság. 114–138; HORVÁTH Izabella (2000), A XVII. századi halotti prédikáció sajátos narratív eljárásai, *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, XLIV,1–2. 15–23.

³ [BARANYI Pál] (1700), *Lelki paradicsom mely sok-féle lelki kerthekből, öszve szedettetett* (...), a Gyula-Fejérvári Páterek által, 1700. esztendőben. = RMK I. 1572.

⁴ GÁBOR Csilla (2015), A Lelki Paradicsom és forrásvidéke. In LENGYEL Réka, CSÖRSZ Rumen István, HEGEDŰS Béla, KISS Margit, LÉNÁRT Orsolya (szerk.) (2015), *Amicitia. Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára / Beiträge zum 60. Geburtstag von Gábor Tüskés.* Budapest, Reciti Kiadó. 69–78; HORVÁTH Izabella (2003), Ismeret és közlés az egyházi kommunikációban egy 17. századi imádságoskönyv tükrében, *Erdélyi Múzeum*, 65,1–2. 168–177; KNAPP Éva (2000), Emblematikus eszközök a 17–18. századi magyarországi prédikációirodalomban, *ItK*, CIV,1–2. 1–23.

⁵ [BARANYI Pál] (1695), *Viaticum spirituale peregrinantis animae ad Caelestem Patriam* (...), ab Albensis Romano-Catholicae Ecclesiae RR. PP. sacratum Anno Peregrinantis in trris Dei MDCVC. Claudiopoli. = RMK II. 1795.

⁶ Éva KNAPP, Gábor TÜSKÉS (2003), *Emblematics in Hungary: a study of the history of symbolic representation in Renaissance and Baroque literature.* Tübingen, Max Niemeyer Verlag. 68.

⁷ TÜSKÉS Gábor (1997), A jezsuita meditáció irodalom a XVI–XVII. században, *ItK*, 78, 1–2. 42.

leginkább, és cirill betűkkel szedett román nyelvű katekizmusára.⁸ Számon tarja az egyháztörténet-írás is, főként az erdélyi katolikus restauráció és az erdélyi románok vallási uniója terén végzett munkájáért.⁹ Baranyi erdélyi missziós működése, és annak lelkiségtörténeti, irodalmi vonatkozásai azonban nem tekinthetők teljesen feltártnak.

Páter Baranyi Pál

Baranyi Pál újabb kutatásokra reflektáló, összegző életrajza még nem készült el,¹⁰ a különböző forrásokat egybevetve azonban már összeállóban van egy kép személyéről. 1657. január 25-én született¹¹ Jászberényben, iskoláit Gyöngyösön kezdte. 17 éves korában, 1674. október 27-én lépett a Jézus Társaságába (*Societas Jesu*) vagyis a jezsuita rendbe, Trencsénben. Itt töltötte a két éves újoncidőt. Az Osztrák Rendtartomány (amelynek Magyarország is része volt) stájerországi központjaiban tanult, 1677-ben Leobenben bölcseletet, 1678–1679-ben pedig Grazban filozófiát. A jezsuitáknál kötelező gyakorlati időszakot 1681–1684 között már Kolozsváron töltötte, ahol a rend kollégiumában tanított.¹² Ez után szintén stájer városokban ta-

⁸ [BARANYI Pál] (1702), *Pănea pruncilor sau învățătura credinții creștinești strănsă în mică șumă, care o au scris în mici întrebăciuni și răspunsuri ungurești cinstitul pater Boroneai Laslo, parochușul Besearecii Catholicești de la Belgrad, și s-au întors în limba românească de Duma Ianăș de la Borbanți, în anii Dom. 1702.* = RMK II. 2103.

⁹ MARTON József (2003), A gyulafehérvári vallási unió (1697–1701). Apor István és Baranyi Pál László szerepe az unió létrejöttében, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica Latina*, XLVIII, 1. 111–120.

¹⁰ NAGY Levente (2018), Kálvinista és/vagy katolikus unió. A reformáció helyzete az erdélyi románok közt a 17. század végén, *Századok*, 152, 3. 625.

¹¹ Más forrásoktól eltérően, minden bizonnyal tévedésből, Fejér György 1657 helyett 1659-et ír. Vö. Georgius FEJÉR (1835), *Historia Academiae Stientiarum Pazmaniae Archi-episcopalis (...)*. Budae, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae. 58.

¹² Ezekben az években a sok erdélyi, főként nemesi és főnemesi diák között, itt tanul Mártonffy György (1663–1721) is, a csikkarcfalvi székely köznemesi család gyermeke, aki 1683-ban lépett a kolozsvári kollégium Mária Kongregációjába. – VARGA Júlia (2007), *A kolozsvári jezsuita gimnázium és akadémia hallgatósága 1641–1773 (1784)*. Budapest, MTA Egyetemtörténeti Albizottsága és az ELTE Levéltára (Felsőoktatástörténeti Kiadványok. Új Sorozat 6). 24–25.

Baranyi 1712-ben Mártonffy Györgynek ajánlja halotti prédikációs kötetét, amelyet az ő költésén adott közre. *Ajánló Levelében* beszél is a mester – tanítvány viszonyról, amely huszonnegyolc esztendővel korábban volt közöttük. Az ajánlás idején azonban Mártonffy már aradi prépost, nyitrai esperes és esztergomi kanonok, kevéssel később primási helytartó, majd erdélyi püspök. Illyés András, kinevezett erdélyi püspök halálát követően, éppen 1712-ben kapja meg erdélyi püspöki kinevezését, melyet a püspökség 1715-ös visszaállítása követett. Illyés András próbálkozásai után 1716-ban Mártonffy elfoglalta az erdélyi püspöki széket és hozzájárult az egyházmegye újjászervezéséhez. – BARANYI 1712:számozatlan címlap, az *Ajánló Levél* 2. (számozatlan) oldala; BÍRÓ Vencel dr. (1925), *Az impériumváltás kora (1690–1716)*. In BAGOSSY

nult, 1685-től 1688-ig teológiát végzett Grazban, majd Judenburgban teljesítette a jezsuita alkalmasság és elkötelezettség mérésére bevezetett próbaévek (*probációk*) közül a harmadikat, a terciát.¹³ 1689-ben pappá szentelték és ugyanezen év szeptember 24-én missziós okmányt¹⁴ kapott Széchényi György (†1695) esztergomi érsektől. Ennek nyomán 13 éven át működött a változások korát élő Erdélyben. Kolozsváron, 1692. február 2-án¹⁵ tette le a negyedik jezsuita fogadalmat,¹⁶ amellyel a tanulmányaik és hivatástudatuk révén kiemelkedő jezsuita papok a római pápához faló feltétlen hűséget vállalják. Ez a fogadalom teszi alkalmassá a jezsuitát a renden belüli vezető tisztségek és a világ bármely részére szóló misszió vállalására.¹⁷ Baranyi így később Gyulafehérváron házfőnök és hitszónok, majd 1697-ben a nagyszombati kollégium fennhatósága alá tartozó *Missio Dacica* – erdélyi jezsuita misszió¹⁸ vezetője, 1698–1702 között a gyulafehérvári rezidencia főnöke, hitszónok és gyóntató. 1699-ben megbízzák a füzesmikolai könyvnyező Mária-kép körüli ügyek kivizsgálásával, amelyet Csete István (*Vizkeleti Zsigmond*) kolozsvári páterrel közösen folytattak le.¹⁹

A jezsuitákat kitiltó törvények miatt tevékenységét a szerzetesi ruha mellőzésével, az egyházmegyés papság ruhájában, többnyire a Bárány/Baranyi

---

Bertalan et al. (1925), *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Dicsőszentmárton, Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság. 118–120.

¹³ „Ezt az egyetemi tanulmányokat és a renden belül folytatott akár több éves, évtizedes munkálkodást követő, a lelki és fizikai próbatételekre szánt egy éves időszakot zárja le az önfelajánló fogadalom. Célja a tagoknak a Társaság melletti örökérvényű elköteleződése.” KÁDÁR Zsófia (2016), A rekatolizáció ismeretlen munkásai. Tercia probációs jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században. In ARATÓ György, NEMES Gábor, VAJK Ádám (szerk.) (2016), *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára*. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai – Források, feldolgozások, 25.) 475–476.

¹⁴ MNL OL, E152, Irreg., Coll. Tým. 5. t. 18. – A szakirodalom által ismereteim szerint eddig nem tárgyalt missziós okmány kézírásos latin szövegének átírását rövid előtanulmánnyal a *Lymbus – Magyarságtudományi Közlemények* 2019. évi kötetében Baranyi Pál SJ erdélyi missziós működését szabályozó primási okirat cím alatt közlöm. Ennek egyes részeit átdolgozva, kiegészítve jelen tanulmányba is átemelem, további megjelölés nélkül. VASS Csongor (2019), A Baranyi Pál SJ erdélyi missziós működését szabályozó primási okirat, *Lymbusz – Magyarságtudományi Közlemények*, 2019. 403–414.

¹⁵ SZILAS László S.J. (2005), Jezuíták plébániai munkában Magyarországon a 16–18. században, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, Regnum, Esseys in Church History in Hungary, A METEM folyóirata*, (2005), 3–4. 56.

¹⁶ MARTON 2003:115–116.

¹⁷ KÁDÁR 2016:476.

¹⁸ VELICS László (1913), *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. Második füzet (1610–1690)*. Budapest, Szent István Társulat. 121–128.

¹⁹ A kivizsgálás latin szövegét és annak román fordítását függelékben közli Ana Dumitran, Hegedűs Enikő és Vasile Rus munkája: Anexa 1. Ancheta referitoare la lăcrimarea icoanei de la Nicula, realizată de ieziuiții Sigismud Vizkeleti și Ladislau Bárány în luna martie 1699. In Ana DUMITRAN, ENIKŐ HEGEDŰS, VASILE RUS (2011), *Fecioarele înlăcrimate ale Transilvaniei. Preliminarii la o istorie ilustrată a toleranței religioase*. Alba Iulia, Editura ALTIP. 375–381.

László néven végezte. Rendszerint gyulafehérvári plébános páterként, ritkábban főesperesként említik, de missziós működési területe gyakorlatilag Erdély egész missziós területére kiterjedt. Kétkötetes temetési prédikációs munkája²⁰ is sugallja, hogy földrajzilag mennyire szerteágazó területen működött.

A jezsuita rendi szabályzat szerint a társaság papjai nem vezethettek plébániát, távoli missziókban és a XVI–XVII. századi Európában ez gyakran másként alakult, de hosszabb ideig valóban kevés plébániát vezettek.²¹ A jezsuita plébániák jegyzékében Gyulafehérvárt nem találjuk Baranyi működésének idején.²² Bizonytalán azért, mert Baranyi, illetve a társaság itt nem vezetett hivataljellegű plébániát a szó szoros értelmében. Akárcsak a püspökség, 1556 és 1715 között gyakorlatilag a gyulafehérvári plébánia működése is szünetelt, de a XVII. század utolsó tizedétől a hitélet és a plébánia már éledezni kezdett a jezsuita atyák révén.²³ Két kis templomuk volt, egy kisebb plébániát és egy szemináriumot vezettek (ahol csak grammatikát tanítottak) a városon kívüli templomuk mellett.²⁴

Két szerződés tanúsága szerint 1691-1692-ben a gyulafehérvári jezsuita páterek háza a várban van, mint a felek egyike, 1691-ben²⁵ *P. Baranyi László* és társa *P. Rummyaj Sigmond*, egy évvel később²⁶ *P. Baranyi László* és társa *P. Mihály* neve jelenik meg. Érdekes, hogy a két magyar nyelvű szerződés nyíltan jezsuita páterekként beszél róluk.

²⁰ BARANYI 1712; BARANYI 1719.

²¹ SZILAS 2005:36.

²² SZILAS 2005:43.

²³ BERNÁD Rita (2009), *A Gyulafehérvári Plébánia Iratai (1716–1974)*. In BERNÁD Rita (2009), *Plébániai levéltárak I. A gyulafehérvári-, a Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertóriumai. Arhivele parohiale I. Repertoriul Arhivelor de Colectie di Alba Iulia, Sfântu Gheorghe, Gherla și Gheorgheni*. Gyulafehérvár–Budapest, ELTE Egyetemi Levéltár – Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség. 83–87.

²⁴ MIHALIK Béla Vilmos (2018), *A Szentszék és az erdélyi katolikus restauráció ügye. Illyés András erdélyi püspök kinevezése (1696)*. In DIÓSI Dávid, MARTON József (szerk.) (2018), *Catholice reformare, A katolikus egyház a fejedelemség korában*. Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat–Verbum. 287–288.; TÓTH Tamás (2018), *Mártonffy Györgytől Mártonffy Józsefig. Az erdélyi egyházmegye a Vatikánban őrzött püspöki processzusok tükrében (1713–1799)*. In DIÓSI Dávid, MARTON József szerk. (2018), *Catholice reformare, A katolikus egyház a fejedelemség korában*. Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat–Verbum. 320–321.

²⁵ GYÉL (*Gyulafehérvári Érseki Levéltár*), I. 1/g. (*Erdélyre vonatkozó, püspökséggel kapcsolatos iratgyűjtemény*), 48. – 1691. november 1. (*másolat*), Gyulafehérvár. Vö. BERNÁD Rita (2006), *A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára II. Oklevél és iratjegyzék. Canonica Visitatiók mutatója*. Gyulafehérvár – Budapest, ELTE Egyetemi Levéltár és a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség. (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak 2.) 115. (Oklevelek darabjegyzéke: nr. 665.)

²⁶ GYÉL, I. 1/g, 51. – 1692. április 30. (*másolat*), Gyulafehérvár. Vö. BERNÁD 2006:115. (Oklevelek darabjegyzéke: nr. 671.)

1702-ben császári–királyi rendelet vonja vissza a jezsuiták Erdélyből való kitiltását. Ez új korszak kezdete, hisz a rendtagok így szabadon letelepedhetnek,²⁷ ezt a – jezsuita szempontból – szabad időszakot azonban Baranyi már nem Erdélyben tölti. Kollonich Lipót (1631–1707) esztergomi bíboros-érsek és prímás 1702. november 21-én a jezsuitákra bízta a pesti plébániát,²⁸ a rendtartomány ekkor Baranyi Pált Pestre helyezi, amely plébániát Baranyi és társa, Mayrhauser Lambert az év utolsó napján foglalt el. Itt magyar szónok, majd 1705 áprilisától házfőnök, plébános²⁹ és iskolai prefektus. 1709-ben innen Nagyszombatba távozik, ahol 1719. december 8-án bekövetkezett haláláig³⁰ tevékeny munkát folytat: szónok, rendházgondnok, kollégiumi, később papneveldei kormányzó.³¹ Velics szerint „Baranyi Pál a magyar jezsuiták egyik prototyponja; nevét Pesten még halála után is hosszú évtizedeken át kegyelettel emlegették.”³²

Baranyi erdélyi működését igen jelentőssé teszik latin, magyar és román nyelven közreadott lelkiségi és teológiai tárgyú könyvei,³³ missziós papi működése a katolikus maradék, valamint az újhitre tértek és a görögkeleti románok között. Különösen fontos az erdélyi románok vallási uniójának létrejöttében játszott központi szerepe – tulajdonképpen ő volt az unió megindítója és előkészítője, Kollonich érsek és az Erdélyi Római Katolikus Státus támogatásával.³⁴

Nyomatásban megjelent köteteihez mérten a szakirodalom lényegesen kevesebbet beszél Baranyi kéziratos hagyatékáról, illetve az őt érintő kéziratos forrásokról. Szinnyi Józseftől szinte minden Baranyiról szóló szócikk és bibliográfia átveszi, műveinek felsorolásában pedig utolsó tételként

²⁷ BÍRÓ 1925:120.

²⁸ MADZSAR Imre (1926), A budai jezsuita akadémia története, *Magyar Paedagogia*, 35. 4–5.

²⁹ Szilas László kutatásai szerint Baranyi 1708 és 1709-ben volt pesti plébános. – SZILAS 2005:43, 49.

³⁰ Baranyi halálának dátumaként, más forrásoktól eltérően, Stoeger 1729. december 8-at ír, szerinte Baranyi 72 éves korában hal meg, ez azonban nyilvánvaló tévedés. Vö. Johann Nepomuk STOEGER (1855), *Scriptores Provinciae Austriae Societatis Jesu I.* Viennae, Typis Congregationis Mechitharisticae. 21.

³¹ Baranyi Pál életrajzi adatait összegzik: Ladislaus LUKÁCS S. I. (1987), *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1551–1773)*, Pars I. A–H. Romae, Institutum Historicum S. I. 60; VELICS László (1914), *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. III.* Budapest, Szent István Társulat. (4–7) 8–11; NÉMETHY Lajos (1887), Baranyi Pál pesti plébános élete, *Religio. Kath. Egyházi s Irodalmi Folyóirat*, 46,2. 273–277; STOEGER 1855:21.

³² VELICS 1914:7–8.

³³ SZINNYEI 1891:559–560; STOEGER 1855:21.

³⁴ GYÁRFÁS Elemér (1925), Az erdélyi románok uniója s a román görög katolikus egyházi szervezet kifejlődése. In BAGOSSY Bertalan et al., *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene.* Dicsőszentmárton, Erzsébet Könyvnyomda Részvénytársaság. 125–146.; BÍRÓ Vencel (1935), *Altörjai Gróf Apor István élete és kora.* Cluj, Az Erdélyi Katolikus Akadémia kiadása. 105.

megemlíti, hogy „Vasárnapi prédikációit kéziratban hagyta maga után.”³⁵ Hogy azonban ezek a kéziratok hol találhatóak, arra nem találunk utalást. Mindaddig magam is hiába kerestem. Szinnyi egyik forrása, Johann Stoeger 1855-ben a *Scriptores Provinciae Austriacae Sotietatis Jesu-*ban tételesen felsorolja Baranyi nyomtatott munkáit, majd megemlíti, hogy még Erdélyben előkészítette vasárnapi prédikációinak fokok kötetét.³⁶ Ugyanitt olvasunk egy másik vaskos kötetéről is, amelyet még Erdélyben kiadott dogmatikus és apologetikus fejtegetésekkel, elmélkedésekkel és imádságokkal, erről azonban további pontos adatot nem közöl. Némethy Lajos 1887-es Baranyi-tanulmányában mindezekhez hozzáteszi, hogy a prédikációgyűjtemény hollétéről nincs tudomása: „Hová lett a kézirat, nem tudom; az egyetemi könyvtárban, hol a jézustársaságiak kézíratai le vannak téve, nem találtam.”³⁷ Baranyi az 1712-ben közreadott halotti prédikációs kötetének legvégén, *A' Kegyes Olvasóhoz* cím alatt elnézést kér, hogy a temetési beszédek végül nem sikerült szándéka szerint „a vasárnapokra is alkalmazni”³⁸ – vagyis a beszédek tematikus egységeit a vasárnapi evangéliumok témáihoz rendelni. Nem tesz azonban említést vagy utalást a vasárnapi beszédek kötetére.

A sokak által emlegetett vasárnapi prédikációk kéziratára eddigi levéltári és könyvtári kutatásaim során magam sem találtam rá. Rátaláltam azonban egyebek mellett két olyan latin nyelvű kézíratra, amelyek szorosan kapcsolódnak Baranyi Pál pályájához és erdélyi működéséhez, missziójához. A továbbiakban ezt a két, a szakirodalom által mindaddig nem ismert(etett) kéziratot és azok révén Baranyi missziós tevékenységét tárgyalom.

Baranyi Pál missziós kinevező okirata

A katolikus egyház számára Erdély a XVII. században missziós területté vált, a reformáció hatására magyar és szász lakosainak nagy hányada már nem volt katolikus. A törvények értelmében római katolikus püspök nem

³⁵ SZINNYEI József (1891), *Magyar írók élete és munkái, I.* Budapest, Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése. 559–560.

³⁶ „In Transylvania degens Tomum bene magnum Orationum, Meditationum, Controversiarum et doctrinae catecheticae vulgavit, Concionum etiam Dominicalium justum Tomum paravit.” – STOEGER 1855:21.

³⁷ NÉMETHY 1887:273–277.

³⁸ „Fel tett szándékom vala, hogy esztendő által, a' Vasárnapokra ezen Prédikációkat el rendelém: de más foglalatosságim, időt nem engedvén, akadályt tettem. Mindazonáltal, az értelmes olvasó ha a' fáradságot nem sajnálja, a' Mutató Táblát a' Vasárnapi Evangéliumokkal öszsze vetvén, könnyű munkával el rendelheti, és Esztendő által bővséges segítséget vehet belőlök.” – BARANYI 1712:utolsó, számozatlan oldal.

működhetett Erdélyben. A fiatal Erdélyi Fejedelemség fokozatosan az erdélyi püspökség és káptalan épületeibe rendezkedett be, annak birtokait, javait és javadalmait használta, majd teljes joggal birtokolta, az 1542-es marosvásárhelyi és az 1556. évi kolozsvári országgyűlés határozatai alapján.³⁹

1618-tól működhetett katolikus vikárius, egy vikárius azonban nem szentelhet papokat. A papképzés külföldi egyetemeken zajlott (főként Róma, Bécs, Olmütz, Nagyszombat egyetemeken), amely szűkebb réteg számára volt elérhető, a külföldön végzett papok közül pedig kevesen tértek haza erdélyi szolgálatra. Székelyföldön a kis létszámú világi papság ekkor jórészt gyengén képzett, nem ritkán nős, fegyelmi problémákba ütköző.⁴⁰ A gyakori paphiányt a licenciátusok⁴¹ munkája próbálta ellensúlyozni, a pasztorációs feladatokat pedig főként szerzetes missziós papok végezték. Szerzetbe lépett több katolikus nemesi család tagja is – jezsuita lett például a Kornis, Wesselényi, Sulyok, Kun és Paczoth család egy-egy fia.⁴²

A jezsuiták erdélyi missziójában 1610 és 1690 között több mint 120 páter működött.⁴³ 1622. január 6-án XV. Gergely pápa megalapította a Hitterjesztés Szent Kongregációja (*Sancta Congregatio de Propaganda Fide*) nevű testületet, a katolikus missziókat világszerte összefogó szentszéki hivatalt, amely az erdélyi missziók munkáját is irányította és felügyelte.⁴⁴ A katolikus főurak, országgyűlési tagok is igyekeztek kiállni a katolikusokat ért sérelmek és tiltások ellen, tömörülésük a püspök és egyházi elit nélkül maradt egyházmegyében fokozatosan kezébe vette a katolikusok ügyeit. Fegyelmi és anyagi ügyeket intéztek, védték a katolikus érdeket a fejedelem előtt és az országgyűléseken. Itt 1640-ben léptek fel először testületileg a *Status Catholicus* néven, amelyet 1657-ben jogilag, törvényileg is megerős-

³⁹ GÁLFI Emőke (2016), Az egyházi javak szekularizációja és az erdélyi fejedelmek székvárosának születése, *Erdélyi Múzeum*, 38,1. 26–35.; HOLLÓ László (2009), *A világiak által „vezetett” egyházmegye. Az Erdélyi Római Katolikus Státus társadalmi jelentősége I.* Presa Universitară Clujană / Kolozsvári Egyetemi Kiadó. 60–63.; MARTON József, JAKABFFY Tamás (2009), *Az erdélyi katolicizmus századai. Képes egyházmegye-történet.* Kolozsvár, Verbum Kiadó. 35–36.

⁴⁰ FERENCZI Sándor (2012), *Sacerdotes Transylvanici: Az erdélyi egyházmegye pappjai – történeti áttekintés.* Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság. (Doktori Dolgozatok, I.) 105–119., 129–136., 211.

⁴¹ „Egyes elgazdátlanodott plébániák vezetését világiak vállalták magukra, akik vasár- és ünnepnapokon evangéliumot olvastak, böjtöt hirdettek, temettek, kereszteltek. Ők, a licenciátusok, a fejedelemtől papi kiváltságot kaptak, liturgikus öltözetet viseltek (stóla nélkül).” – MARTON, JAKABFFY 2009:42; Vö. SÁVAI János (1997), *Missziók, mesterek, licenciátusok.* Szeged, Agapé Kiadó. (Missziós dokumentumok Magyarországról és a hódoltságról, II. Tanulmányok, I.) 75–253.

⁴² FERENCZI 2012:153.

⁴³ VELICS 1913:122–123.

⁴⁴ A Sancta Congregazione de Propaganda Fide és Magyarország, valamint Erdély kapcsolatairól: TÓTH István György (2002), *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717)* I. Roma–Budapest. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes, 4.) 27–80.

sített az *Approbatae Constitutiones*.⁴⁵ A jezsuita jelenlét a fejedelemségben minden törvényi tiltás ellenére szinte folytonos volt, álrühában⁴⁶ és álnéven működő tagokkal, ritkábban fejedelmi engedéllyel – Gyulafehérváron általában mintegy három rendtag működött a század folyamán.⁴⁷

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) folytatott kutatásom során került kezembe egy szempontunkból lényeges okmány.⁴⁸ Az *Acta Jesuitica* fond, *Collegium Tyrnaviense* egységének *Irregestrata* állaga foglalja magába azt az 1689-ben kibocsátott missziós, felhatalmazó oklevelet, amely alapján a frissen pappá szentelt Baranyi elkezdte erdélyi működését.

Miután XIV. Kelemen pápa engedni kényszerült az egyre erősödő belső egyházi és külső politikai nyomásnak, *Dominus ac Redemptor* brevéjében, 1773. július 21-én elrendelte a Jézus Társaság teljes feloszlatását. A pápai brevé nyomán Mária Terézia (1717–1780) országaiban 1773. szeptember 20-i rendeletével törölte el a rendet.⁴⁹ Ennek végrehajtására az osztrák–magyar rendtartományban királyi biztosokat és helyi tisztségviselőket bízott meg az egyes rendházak és iskolák leltározásával, átvételével. A feloszlatási ügyek intézésével megbízott helytartótanácsi és kamarai vegyes bizottság a rendházak iratanyagait a kamara archívumába szállította. Itt évekig külön kezelték, mint az *archivum ex-jesuiticum*-ot. Később ennek magyarországi részlege kapta az *Acta Jesuitica* nevet, mely a jegyzetkészítési és feldolgozási munkát követően két részre oszlott, a jegyzékelt *Regestrata* és kevésbé feldolgozott *Irregestrata* csoportra.⁵⁰ Őrzési helye ma a MNL OL-ban van.

Az oklevél a nagyszombati kollégium iratai között található, tehát valószínűen Baranyi Pál magánál tartotta az iratot, halála után pedig ott maradt a nagyszombati kollégiumban. A latin nyelvű kézírásos oklevél anyaga

⁴⁵ HOLLÓ 2009:35–41, 56–74; FERENCZI 2012:153–154.

⁴⁶ Itt jegyzem meg a beszédes tényt, hogy amikor 1699 február–márciusában, hosszú idő után újra sor kerül a tartományfőnöki vizitációra az erdélyi jezsuita misszióban, a missziót végző „két páter az erdélyi viszonyokat jól ismerő támogatóik, elsősorban Ottavioano Nigrelli felső-magyarországi főkapitány javaslatára álrühában, tábori misszionáriusnak öltözve indult Erdélybe 1699. február 4-én.” – MOLNÁR Antal (2009), *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*. Budapest, L’Harmattan–ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola–Nyitott Könyv. 232.

⁴⁷ MOLNÁR 2009:149–150, 228.; TÓTH 2002:40–58.

⁴⁸ MNL OL, E152, Irreg., Coll. Tyrn. 5. t. 18. sz.

⁴⁹ William V. BANGERT (2002), *A jezsuiták története*. Budapest, Osiris Kiadó. 318–321.; VELICS 1914:122.

⁵⁰ MAKSAY Ferenc (1992), *A Magyar Kamara Archivuma*. Budapest, Magyar Országos Levéltár (Magyar Országos Levéltár Kiadványai I., Levéltári leltárak 8.). 44–47.; MIHALIK Béla Vilmos (2014), „Nyolcvanéves” a Jezsuita Levéltár, *Levéltári Szemle*, 64/4. 26.

papír, méretei 312x400 mm. A kibocsátó Széchényi György⁵¹ esztergomi érsek és primás hitelül aláírását és négyszirmú papírfelzetes pecsétnyomatát látni, benne az épen maradt érseki címerrel. A pecsét körirata: „GEORGIUS SZECHENI ARCHIEP STRIGONI”. A dokumentum hátoldalán ceruzával jegyzett, kurrens levéltári jelzeteket találunk.

1689. szeptember 24-én Széchényi primás misszióba küldi Baranyi Pált, és pontokba szedve fekteti le „Baranyi László” tevékenységi körét, Erdély teljes területére kiterjedő joghatóságát. Szembetűnő és fontos tény, hogy Baranyi Pál már itt is *Barany László* néven szerepel. Ismeretes, hogy Baranyi vagy Bárany László néven működött Erdélyben,⁵² de az 1699-es tartományfőnöki vizitációban *Baranyay*-ként írják,⁵³ a szakirodalom pedig némelykor a két nevet, a valós Pált és az Erdélyben használt Lászlót összehasonva Baranyi László Pál vagy Baranyi Pál László néven használja.⁵⁴ Ahhoz azonban nem fér kétség, hogy valódi neve Baranyi Pál. Ezen a néven szerepel az egyetemi diáknévsorokban,⁵⁵ de már László néven találjuk a kolozsvári Mária Kongregáció tagnévsorában, mint tanár, az 1681–1684 közötti négy évben.⁵⁶ Mivel a jezsuiták működését Erdélyben ekkor törvények tiltották, rejtőzködésképpen a páterek gyakran egy vagy több álnevet is használtak, a rendi ruha helyett álruhában vagy plébánosi öltözetben te-

⁵¹ Széchényi György esztergomi metropolita érsek, Magyarország primása 1685. március 21. – 1695. február 18. között. – KOLTAI András (2003), Széchényi György. In BEKE Margit szerk. (2003), *Esztergomi érsekek 1001–2003*, Budapest, Szent István Társulat. 310–318.

⁵² BÁNYI Szilvia–V. ECSEDY Judit (2018), Újabb adatok a katolikus könyvnyomtatás helyzetéről az Erdélyi Fejedelemségben. In DIÓSI Dávid, MARTON József szerk. (2018), *Catholice reformare, A katolikus egyház a fejedelemség korában*, Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat–Verbum. 93–94; VELICS 1914:8; NÉMETHY 1887:273; STOEGER 1855:21.

⁵³ MOLNÁR 2009:237–247.

⁵⁴ Ioan CHINDRIȘ, Niculina IACOB, Eva MÂRZA, Anca Elisabeta TATAY, Otilia URS, Bogdan CRĂCIUN, Roxana MOLDOVAN, Ana Maria ROMAN-NEGOI (szerk.) (2016), *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691–1830). Recuperarea unei identități culturale. Old Romanian Book in the Habsburg Empire (1691–1830). Recovery of a cultural identity*. Cluj-Napoca, Editura Mega. 178–179; Johann MARTE, Viorel IONIȚĂ, Wolfgang Nicolaus RAPPERT, Laura STANCIU, Ernst Christoph SUITNER (szerk.) (2015), *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom, Band 2: von 1701 bis 1761. – Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei. Volumul 2: 1701 până la anul 1761*. București, Editura Enciclopedica. 122–123., 476–477. stb.; MARTON 2003:111–120; TRÓCSÁNYI Zsolt (1988), *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*. Budapest, Akadémiai Kiadó. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet, 8.) 281.

⁵⁵ VARGA Júlia (szerk.) (2004), *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 7–1789*. Budapest, ELTE Levéltára. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 12.) 91., 653. tétel.

⁵⁶ GYÉL, V.1. (*A kolozsvári jezsuiták levéltára*), 1. doboz: *Album Sodalitas Reginae Angelorum (1641–1847)*. 532–535.

vékenykedtek.⁵⁷ Jó példája ennek Baranyi több kortársa is, így a kolozsvári (kolozsmonostori) plébános, Csete István, aki Vizkeleti Zsigmond néven működött⁵⁸ vagy a székelyudvarhelyi házfőnök, Szárhegyi Mihály, akinek másik neve Almási Pál volt.⁵⁹ Nem különben említhető Hilbert János (álnevén Kőszegi Zsigmond), Újfalvi János (álnevén Nagy János) és Alló Imre (Hédervári Imre néven).⁶⁰

A dokumentum a püspök nélküli területeken folytatott misszióhoz elengedhetetlenek, rendkívüli felhatalmazásokkal (*facultates* – fakultásokkal)⁶¹ ruházta fel a benne nevezett Baranyi Lászlót. A püspökök és rendfőnökök rendszerint más papra is átruházhatták a kapott fakultásokat, kizárólag bérmentve, így ezekért nem kellett minden misszióra készülő atyának külön Rómához fordulni.⁶² Széchényi érsek valószínűleg a Szentszéktől 1687-ben kapott fakultásokból ruházott át Baranyira.⁶³ 1735-ben, Sorger Gergely erdélyi püspök (1729–1739) XII. Kelemen pápától kapott különleges felhatalmazásai összesen 22 tételbe tagolódnak. A 20. pont a püspöknek kijáró fakultások más papokra való delegálását, átruházását engedi meg a lelkek üdve vagy a misszió érdekében.⁶⁴ Az ilyen típusú egyházi jogi, jurisdikciós dokumentumok századokon át használt, hasonló sémákhoz igazodtak, de lehetnek bennük olyan változók, amelyek a helyi sajátosságokat tükrözik.

Kollonich Lipót érsek esztergomi kinevezése után is Bécsben székelt, az udvarnál nagy támogatója volt a jezsuitáknak és a jezsuita misszióknak, különösen Hevenesi Gábornak és Baranyi Pálnak az erdélyi románság Rómá-

⁵⁷ MOLNÁR 2009:149–150; ALBERT Dávid (1993), *400 éves a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium*. Székelyudvarhely, Tamási Áron Gimnázium. 148.

⁵⁸ BALLA Lóránt (2017), *Csete István kéziratosszéki prédikációi és Gyalogi János-féle kiadásai. Eredetiség, fordítás, közvetítés a kora újkori jezsuita prédikációkban*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság. (Doktori Dolgozatok, 20.) 23–29; VELICS 1913:123; STOEGER 1855:51–52.

⁵⁹ A szakirodalom nem egységes arra nézve, hogy melyik az álnév és melyik az igazi név. Velics László mindemellett *Szárhegyi* helyett a *Sárhegyi* alakot használja. ALBERT 1993:148. és 5., 20., 24–25, 150; VELICS 1913:123; VESZELY Károly (1860), *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, I. Kolozsvár, Római Katolikus Líceumi Nyomda. 386. és 366., 369.

⁶⁰ VELICS 1913:123.

⁶¹ GALLA Ferenc (2005), *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a királyságban és Erdélyben a 17–18. században*, sajtó alá rendezte: FAZEKAS István, Budapest–Róma, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyháztörténelmi Kutatócsoport – Gondolat Kiadó. (Series I. Collectanea Vaticana Hungariae, Vol. 2.) 130.

⁶² *Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területére (1550–1711)*, összegyűjtötte: GALLA Ferenc (2010), sajtó alá rendezte: TUSOR Péter és TÓTH Krisztina, Budapest – Róma, PPKE Egyháztörténelmi Kutatócsoport – Váci Egyházmegyei Történelmi Bizottság. (Collectanea Vaticana Hungariae, Classis II, Tom. 3.) 3–6.

⁶³ GALLA 2010:142.

⁶⁴ GYÉL I. 1/a (*Püspöki Iktatott Iratok*) 1735/3.

val való egyesülésének ügyében.⁶⁵ Ebből az okmányból is kiderül azonban, hogy Baranyi missziós munkáját már Kollonich elődje elindította. Széchényi György a török alól felszabadult Magyarország első primása volt, a katolikus egyház újjáépítésén és megerősítésén dolgozott. Széchényi püspök haláláig a pozsonyi érseki rezidenciában székelt, de eközben a már felszabadult Esztergom újjáépítésén fáradozott⁶⁶ – ezért Pozsony az okmány kiállításának helye is. Bár Erdély a kalocsai érsek joghatósága alá tartozott, amely ekkor még török uralom alatt volt, az Erdély fölötti joghatóságot az esztergomi érsek gyakorolta.⁶⁷ Széchényi, esztergomi érsek és primás, legátusi hatálya révén, „míg jóindulatunk tart” – visszavonásig terjedően adja felhatalmazását *Barany Lászlónak, a legitim és kétségen felül álló papnak, akit semmilyen kánoni akadály vagy felfüggesztés nem akadályoztat.*

A dokumentum pontokba szedve határozza meg Baranyi missziójának körét és jogait, melyek magyarul kivonatolva a következők: 1. Joghatóság Erdély egész területére, a lelkek üdvének gondozására, szentségek kiszolgáltatására, a házasságkötésnél való asszisztálásra – csak ott, ahol nincs plébános. 2. Engedély a napi kétszeri szentmise-bemutatásra vasár- és ünnepnapokon a templomon kívül is, házakban vagy szabad ég alatt, de csak tisztességes helyen, hordozható oltár felett. 3. Gyóntatási engedély liturgikus ruha és stóla viselése nélkül, templomban vagy más alkalmas helyen. 4. *Eretnekek, hitehagyottak és szakadárok* feloldozása, volt egyházmegyés vagy szerzetes papok esetében is – vagyis engedély az újhítűek, az ortodoxok, a hitehagyott katolikusok, egyaránt szerzetesek és papok visszafogadására. 5. Engedély tiltott és eretnek könyvek tartására és olvasására, kivéve Niccoló Machiavelli (*Nicolaus Machiavelli*) (1469–1527) és Charles du Molin (*Carolus Molinaeus*) (1500–1566) különösen veszélyesnek megítélt könyveit. 6. Botrányok kerülése mellett engedély a böjt és húsfogyasztási tilalom feloldására, kivéve a szerdát és pénteket, szombatot, a szentek előestéjét és a teljes nagyhetet. 7. Felmentést adhat a házastársak közötti akadályok alól, a lelkiismeret ítélőszéke (*foro conscientiae*) előtt megítélve az eseteket. 8. Megáldhat és megszentelhet egyházi (liturgikus) tárgyakat, eszközöket. Utolsóként pedig mindezeket összefoglalva, joghatóság mindezek gyakorlására, szabadon és fizetség nélkül mindaddig, míg a megbízatás tart.

Széchényi érsek Baranyinak adott 1689-es fakultásairól ismereteim szerint mindeddig nem beszélt a szakirodalom. Egy 2018-ban megjelent tanulmány szerint, Baranyi csak valamikor 1690 után érkezett Erdélybe.⁶⁸

⁶⁵ LAKATOS Adél (2003), Kollonich Lipót. In BEKE Margit (szerk.), *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest, Szent István Társulat. 324–325.

⁶⁶ LAKATOS 2003:315–316.; MARTON 2003:115–120.

⁶⁷ VESZELY 1860:366.

⁶⁸ NAGY 2018:625–626.

A most előkerült irat révén is nyilvánvalóvá válik, hogy már 1689. szeptember 24-e után útra kelhetett. Hogy még az évben munkához látott, alátámasztja az is, hogy Baranyi első halotti prédikációs kötetének legelső beszédét, amelyet már Gyulafehérváron, Barcsai Anna nemzetes asszony koporsója felett mondott, 1689. karácsony havának 31. napjára datálja.⁶⁹

Ezzel az irattípussal koronként eltérő intenzitásban, folyamatosan találkozhatunk. A Baranyinak adott felhatalmazások például nagyfokú egyezést mutatnak a Szelepcsényi György primás által 1666-ban, Szárhegyi Mihály⁷⁰ páternek adott különleges engedélyekkel.⁷¹ A XX. században hasonló különleges engedélyeket és felhatalmazásokat kaptak Erdélyben a népmissziót végző ferences atyák, akik a rendszerint háromnapos misszió (*triduum*) idejére, az adott plébánia területére korlátozva kaptak különleges fakultásokat, feloldozást adhattak a püspöknek fenntartott esetekben.⁷² A felhatalmazások egy ritkább esetére jó példa Márton Áron püspök 1944-ben adott rendkívüli felhatalmazásai és engedélyei, amelyeket az orosz megszállás, valamint az esetleges orosz fogságba kerülés, deportálás vagy rejtőzködés esetére adott meg az egyházmegye területén tartózkodó minden papnak, csakis súlyos „elkerülhetetlen és sürgető szükségesség” esetére, az Apostoli Szentszék különleges felhatalmazásából.⁷³

Baranyi Erdély-leírása

Egy másik latin nyelvű kézirat,⁷⁴ amelyet kutakodásom során találtam, irodalom- és kultúrtörténeti szempontból egyaránt érdekes, egy Baranyi Pál tollából származó Erdély-leírás. A kézirat a budapesti Egyetemi Könyvtár Kaprinai-gyűjteményében található, a B. sorozat 72. kötetében.⁷⁵

A szöveg keletkezésének pontos évét nem tudni, konkrét megjelölése hiányzik, de az írás már nyilvánvalóan Baranyi erdélyi működésének tapasztalataira épül. A szöveg egyes helyei, aktuális időutalások alapján azon-

⁶⁹ BARANYI 1712:1–33.

⁷⁰ Esztergomi jezsuita, aki ezekkel szintén erdélyi misszióra indult. Székelyudvarhelyen volt házfőnök 1684–1692 között, és a jezsuita iskola igazgatója 1684–1691 között. ALBERT 1993:5., 20., 24–25., 148, 150.

1691-től Gyulafehérváron működött haláláig (1700. május 4.). VESZELY 1860:387–386.

⁷¹ VESZELY 1860:366–367.

⁷² GYÉL I. 1/a 1933/539, 23. csoport.

⁷³ GYÉL I. 1/a 1944/2455, 4. csoport; GYÉL I. 1/a 1945/2636, 11. csoport

⁷⁴ Az Erdély-leírás latin kéziratának átírásában és magyarra fordításában szakmai irányítóm volt dr. Gálfi Emőke, az EME munkatársa. Készséges munkáját hálásan köszönöm!

⁷⁵ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 282–285.

ban feltételezhetjük, hogy valamikor a századforduló éveiben, még Erdélyben, vagy Baranyi pesti működésének kezdeti időszakában íródhatott.

A Kaprinai-gyűjtemény a XVII–XVIII. századi tudományos igényű történetírás fellendülésének eredménye – a jezsuiták, a társaság kiterjedt szervezetét felhasználva oroszánrészt vállaltak a történeti forrásgyűjtésben. A szakirodalom általános véleménye szerint Kollonich Lipót biztatására Hevenes Gábor (1656–1715) 1695-ben adta közre felszólítását és útmutatását a magyar egyháztörténeti források gyűjtésére. Ennek eredményeképp 140 kötetbe tömörülő kézirat gyűlt össze, amit utóbb a Kaprinai István (1714–1786) és Pray György (1723–1801) páterek gyűjtőmunkája egészített ki. Ezek a jezsuita történeti forrásgyűjtemények felbecsülhetetlen értékűek a magyar, az egyházi és az egyetemes történelemkutatás, művelődéstörténet számára is. Nagy számban tartalmaznak eredeti okleveleket és másolatokat. A három gyűjtemény együtt mintegy 15 iratfolyóméter terjedelmű. Külön utakon, de utóbb mindegyik az Egyetemi Könyvtár gyűjteményébe került.⁷⁶

Kaprinai példáján is látható, hogy egy adott időszak tudományos életéről nem alkothatunk véleményt csupán a publikációk, nyomtatásban megjelent munkák alapján, a helyes értékeléshez elengedhetetlen a kéziratok források ismerete is. Kaprinai kitartó forrás- és adatgyűjtésének eredményei, tervei ellenére nem kerültek kiadásra.⁷⁷ A kéziratok gyűjteménye leginkább történeti forrásokat tartalmaz, de találunk benne különféle leírásokat is, mint amilyen a magyarországi és a térségbeli területek leírása. Az ország és főként annak újonnan visszatért területeinek vármegyéinek leírását is célzatosan és szisztematikusan gyűjtötték.⁷⁸

A Kaprinai-gyűjtemény katalógusa szerint Hevenes Gábor páter főként történeti és földrajzi vonatkozású kiegészítésekkel látta el a leírást – ám a kézírásokat összevetve ezen beszűrésok, kiegészítések aránya csekély. Neki tulajdonítható azonban az a Baranyi leírása fölé írt, címszerű bejegyzés, amely fordításban így hangzana: „Baranyi Pál páter írása, aki Erdélynek jobb leírását adja (avagy jobban ismeri Erdélyt), mint sok erdélyi, és inkább, mint Reychersdorfer”.⁷⁹

⁷⁶ SZÖGI László (szerk.) (2008), *Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 40.; BANGERT 2002:278–279.; VELICS 1914:78–79.

⁷⁷ HÖLVÉNYI György (1974), *A magyar jezsuita történetírók és a jezsuita rend*. Budapest, Egyetemi Könyvtár. (Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai, 37.) – Különnyomat a *Magyar Könyvszemle* 1974. évi 3–4. számából. 8–9.

⁷⁸ SZELESTEI N. László (1989), *Irodalom- és tudományszervezési törekvések a 18. századi Magyarországon. 1690–1790*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. (Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai. Új Sorozat, 4.) 55.

⁷⁹ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 282.

Az erdélyiek korabeli ismereteit saját országukról nem tudnánk egykönnyen lemérni, de Reicherstorffer munkája⁸⁰ közismertnek mondható, így vele összevethetjük Baranyi munkáját.

Georg Reicherstorffer munkája Baranyi írásánál mintegy százötven évvel korábban, 1550-ben íródott, *Chorographia Transilvaniae* címmel, közös kötésben jelent meg *Chorographia Moldaviae* munkájával. (A mű teljes címe magyar fordításban: *Erdély földrajzi leírása, melyet egykor Daciának neveztek valamint más tartományok és vidékek alapos ismertetése és magyarázata az erdélyi Georg Reicherstorffertől.*) Erdélyi szász létére természetesen mondható, hogy Erdélyt elsősorban szász szemszögből írja le, a székelyekről pedig csak röviden beszél. Munkája a humanista geográfia elvárásai szerint készült.⁸¹ Baranyi már az újabb kor szemlélete és elvárásai szerint ír, többé-kevésbé úgy, ahogy arra hét fő pontban útmutatást ad *A gyakorlati földrajz veleje* c. munkájában Fröchlilius Dávid 1639-ben.⁸²

Baranyi a Székelyfölddel kezdi a leírást,⁸³ majd a szász székekkel folytatja.⁸⁴ A Székelyföld leírása, a *Descriptio Siculice* az Aranyosszék, Maros-szék, Udvarhelyszék, a Csiktól különvált Gyergyószék, Csíkszék, Háromszék (azaz Sepsi, Kézdi és Orbai székek), valamint a Kászon leányszék kisebb részekre oszlik. A *Descriptio Sedis Saxonicarum*, vagyis a szász székek leírása Beszterce szék, Medgyes szék, Segesvár szék és Kőhalom leányszék, Szászsebes szék, Szerdahely leányszék, Szebenszék, Fogarasföld, Barcaföld és a Szászvárosiak székének leírásait tömöríti. Reicherstorfferrel ellentétben, Baranyi részletezőbben ír a székely székekről és némiképp tömörebben a többségében szászok által lakott területekről. Az egyes székek leírása rendszerint tartalmazza a székek égtájanként meghatározott határait,

⁸⁰ *Erdély és Moldva leírása 1550. Georg Reicherstorffer Chorographia Transilvaniae. Chorographia Moldaviae.* A szöveget gondozta, fordította, a kísérőtanulmányt és a magyarázatot írta SZABADI István (1994), Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Klasszika-filológia Tanszék. (Series Fontium Latinorum Debreceniensis, I.)

⁸¹ Az antik állapotok minél erősebb felélesztését, az antik források újra felhasználását követve a „15. században a reneszánsznak, illetve a táguló horizontoknak köszönhetően fellendült geográfia, akár módszereit, akár tárgyát tekintjük, távol állt a mai értelemben vett földrajztudománytól. (...) A humanista földrajzirás műfaja az egyes települések felsorolása helyett valójában a híresebb természeti jelenségek vagy történelmi események leírását, nevezetesebb épületek vagy személyek bemutatását kívánta meg, elsődlegesen ezek a szempontok indokolták valamely helység leírásának szükségességét.” SZABADI 1994:120.

Magyarország tekintetében a legnevesebb humanista leírások Petrus Ransanus, Bonfini és Oláh Miklós nevéhez kötődnek. A külön részre szakadt Erdély első ilyen leírói Verancsics Antal és Reicherstorffer voltak. SZABADI 1994:120–121.

⁸² FRÖHLICH Dávid (1990), *A gyakorlati földrajz veleje* (1639). In Kovács Sándor Iván, MONOK István (szerk.), *Magyar utazási irodalom 15–18. század.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 39–59.

⁸³ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 282–284.

⁸⁴ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 284–285.

szomszédjait, a fontosabb földrajzi nevezetességeket, tájékozódási pontokat (folyókat, hegyeket), a fontosabb városokat, településeket, megjelölve az azok közötti távolságokat (mér földben). Megemlíti néhány fontosabb ott zajlott történelmi eseményt és magyaráz néhány helységnevet, elnevezést. Feltünteti a fontos templomokat és kastélyokat, uradalmakat, külön kiemelve minden esetben, hogy a település vagy kastély mely család birtoka. Nem lehet véletlen, hogy a leírásban leginkább Erdély katolikus családjai nyerne említést, mint például a Jósika, Petki, Rhédei, Kornis, Kemény, Lázár, Gyulafi családok. Néhol említést tesz a katolikusok pillanatnyi helyzetéről is – így ír például a *kis Debrecennek is nevezett* Marosvásárhely esetében a jezsuiták letelepedéséről és aktuális helyzetükről.

Nemzetiségi szempontból magyar és szász székeket, felségterületeket látnunk, de említi *román vármegyéket* is. Beszterce szász széknél olvassuk: „Délről a román vármegyék, nyugatról Belső-Szolnok, északról a máramarosi Emberfő nevű hegy, keletről a moldvai hegyek övezik.”⁸⁵

Aranyos szék leírásánál kerül szó a törökökről, amikor az amúgy is több földrajzi név magyarázatába bocsátkozó szerző, a Keresztes mezeje kapcsán megjegyzi, hogy: „Ez a mező a törökök vereségének helye, ahol a holttestek sok sírdombjai és az itt állított oszlopok találhatóak.”⁸⁶ Ez a leírás egyetlen helye, ahol a törökről olvashatunk. Burkoltan benne rejlik ebben az előző évtizedek törökellenes lelkülete és a katolikus világ Habsburgok általi győzelmei a török felett – az új Erdélyt sejteti.

A múlt idők veszélyeire utal még a Medgyes szék leírásának egy rész, ahol Berethalom erősített templomát dicséri: „Híres nevezetes mezővárosai vannak, mint Berethalom, amelynek közepén egy magas szikla emelkedik, amelynek a tetején egy nagy templom áll, amely a zavaros idők miatt hasonlóképpen háromszoros falakkal védett, és bástyákkal erősített, nem csupán a mezővárosiaknak, hanem a szomszédoknak is menedékkül szolgálva.”⁸⁷ Nem lehet véletlen, hogy a leírásban hangsúlyosan jelennek meg az erődök, kastélyok, uradalmak és birtokos családok, és sokkal ritkábban templomok és felekezeti kérdések.

A leírást olvasva feltűnhetnek számunkra hiányosságok is, ilyen lehet például Csíksomlyó esete. A XXI. század magyar emberének furcsának tűnhet, hogy a XVII–XVIII. század fordulóján, az erdélyi katolicizmus megerősödésén munkálkodó magyar jezsuita úgy írja le Csíkszéket, hogy abban nem tesz említést a somlyói ferencesek búcsújáró helyéről, csupán a császáriak által akkoriban megerősített Mikó-várról:

⁸⁵ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 284.

⁸⁶ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 282.

⁸⁷ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 284.

„Csík szék Gyergyótól különválva dél felé következik, ezt is mindenfelől hegyek veszik körül, belül egy tágas fennsíkkal rendelkezik, amelyen igen sok falu fekszik, az Olt, latinul Aluta, mentén. Hasonlóképpen a hegyek lábánál köröskörül falvak sorakoznak. Majdnem a közepén egy mezőváros fekszik, Szerda, amelytől nem messze van a Mikó család birtokát képező Mikó vára, amelyet nem régen a császáriak megerősítettek. Dél felé következik a kicsiny Kászon leányszék.”⁸⁸

E mögött, úgy vélem, nem húzódik tájékozatlanság, sem egy (egyébként nem példa nélkül való)⁸⁹ ferences–jezsuita ellentét. Bár külsőségeiben nyilvánvalóan nem öltött a maihoz hasonlítható méreteket, akkor már létezett Mária-tisztelet és búcsújárás Csíksomlyón. Esterházy Pál korabeli Mária-kegyhelyeket összegyűjtő munkájának első, 1690. évi kiadásában⁹⁰ Csíksomlyót nem találja, de az 1696-os, második kiadásban már megjelenik róla egy rövid leírás. Eszerint testi-lelki gyógyulások történnek a csíki ferenc-rendi atyák templomának Mária-szobránál, de neki tulajdonítja a szerző azt is, hogy „ennyi eretnenség között” a térség székelysége megmaradt a katolikus hitben.⁹¹ Hogy létezett már ekkor eleven Mária-tisztelet és pünkösdi búcsújárás Somlyón, azt nem csak a hagyomány, de Mohay Tamás kutatásai is megerősítik: sőt mi több, éppen egy jezsuita, Millei István számol be a búcsújárásról 1649-ben.⁹² Baranyi hallgatásának problémája felé talán a műfaj, a megrendelő, esetleg a célközönség felől kell közelítenünk. Ha civileknek íródott volna a szöveg, bizonyosan nem csak részletezőbb és gondosabb lenne, de nem maradhatott volna el belőle Somlyó, rávilágítva az ebben az időben már toposzként működő Magyarok Nagyasszonya – Patrona Hungariae jelentőségére, a szentistváni felajánlásra alapozó Regnum Marianum – Mária Királysága eszmére, amelynek a jezsuiták is lelkes hirdetői voltak.

Reicherstorffer leírásai politikai céllal íródtak, amint a mű ajánlásában is írja, I. Ferdinánd kérésére, illetve utasítására készítette leírását követjársai során, úgy, hogy azt utóbb akár hadjáratok esetén is eligazításul lehessen használni. Ezzel is illeszkedik kora leírásai közé, amelyek főként politikai megrendelésre készültek, gyakorta élve a kompiláció eszközeivel.⁹³ Bar-

⁸⁸ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 283.

⁸⁹ MOHAY Tamás (2006), *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány*. Budapest, L'Harmattan. 63.

⁹⁰ ESTERHÁZY Pál (1690), *Az egész világon levő Csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek rövideden föl tet eredeti (...) Nagyszombat, az academiái bötiükkel*. = RMK I. 1394. – Faksimile szövegét közléteszi KÓSZEGI Péter (1994), kísérőtanulmány szerzői KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor és GALAVICS Géza. Budapest, Balassi Kiadó. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 30.).

⁹¹ ESTERHÁZY Pál (1696), *Mennyei Korona az az egész világon levő Csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek rövideden föl tett eredeti*. [Nagyszombat, Egyetemi nyomda] 130. (nr. CLXI.) = RMK I. 1496.

⁹² MOHAY 2006:136–139.

⁹³ SZABADI 1994:121–122.

nyi Erdély-leírásának elkészítésében szintén nem kizárható a politikai befolyás. A társaságnak szüksége volt a bécsi udvar támogatására, másrészt a Bécsben székelő Kollonich az, aki Hevenessit a gyűjtőmunkára készíti, felhasználva a központi irányítású jezsuita rend kiterjedt szervezetét a török alól felszabadított területek megismerésére, újjászervezésére, történeti forrásainak összegyűjtésére. A jezsuitáknak, missziós mivoltukból adódóan fel kellett mérniük a rájuk váró feladatokat, a hit terjesztése végett meg kellett ismerniük a missziós területeken uralkodó viszonyokat, a felekezetek helyzetét. Így Kollonich érsek egyházpolitikai elképzelései, szerencsés módon találkoztak a jezsuiták missziós törekvéseivel és tudományos ambícióival.⁹⁴

A szövegben több helyen látható a szerzői attitűd jelenléte. Érezhető, hogy ez egy mások számára, egy olvasásra szánt és semmiképp sem pusztán saját kedvtelésből vagy önmaga munkájának segítésére, netán memóriájának meghosszabbítására megírt szöveg. Ennek az attitűdnek jó példáját látjuk az Udvarhelyszéki leírásban, ahol értekező stílusban visszaal a *kevéssel azelőtt bemutatottra*:

„Udvarhelyszék következik, amelynek fő városa a Nagy Küküllő folyó mellett fekvő Udvarhely mezőváros. Ez a szék elég nagy, északi szomszédja a kevéssel ezelőtt bemutatott Marosszék, nyugat felől Segesvár szász szék, délről Fehér vármegye, keletről Gyergyó és Csík székely székek határolják. Szinte teljesen a Küküllő folyó mentén húzódik északnak, és sok kastély áll az említett folyó mentén, amelyek közül különösen a Torma család fiatfalvi kastélya kiemelkedő Krétához hasonló cseppkövével.”⁹⁵

A leírás Háromszékről szóló része a megírás idejére tesz utalást: „Jobb felé haladva következik Miklósvár vára, mintegy 4 mérföldnyire, jelenlegi alakját pár évvel ezelőtt gróf Kálnoki Sámuel, az erdélyi kancellária udvarnoka jóvoltából nyerte el.”⁹⁶ Gróf Kálnoki Sámuel (1640–1706) előbb székely főkapitány, utóbb Erdély kancellárja, a katolikus ügy védelmezője és a jezsuiták nagy jótevője volt. Miklósvári kastélyát a XVII. század utolsó évtizedében bővítette ki, nagyterme ekkor nyerte el az erdélyi késő reneszánsz művészetben egyedinek számító indadíszes stukkódíszítését, amelynek mintájául a nagyszombati jezsuita templom stukkódíszítése szolgálhatott.⁹⁷ Ezek szerint a legvalószínűbb tehát, hogy Baranyi leírása a századforduló éveiben, szorosán 1702 előtt, a páter utolsó erdélyi időszakában keletkezett, annál is

⁹⁴ SZELESTEI N. László (2018), A jezsuiták történeti forrásgyűjtésének kezdetei Magyarországon. In SZELESTEI N. László (szerk.) (2018), *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti. tanulmányok, 20.) 39–55.

⁹⁵ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 283.

⁹⁶ ELTE Egyetemi Könyvtár, Coll. Kaprinai, B., Tom. 72, 283.

⁹⁷ TŰDŐS S. Kinga, *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*, Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 1999, 31–38.

inkább, hogy Kálnoki 1694-ben lett udvari kancellár, a grófságot 1697. április 2-án kapta – a leírásban pedig már grófként szerepel.⁹⁸ A szövegrész utalásai tehát legkorábban 1697-re engedik valószínűsíteni a megírás idejét.

Nem csak az egész Erdély területére kiterjedő missziós levele, de halotti prédikációs kötet is jól példázza, hogy prédikálva Erdély több régióját bejárta, de ezen kívül is számos indoka lehetett a fejedelemségben mozogni, például az egyéves missziófőnöki munkájára (1697) révén. Kétségtelen, hogy a tárgyalt Erdély-leírás Baranyi missziós tevékenységének tapasztalatai alapján készült. Fontos megemlíteni azonban, hogy leírása vélhetően nem teljes, hiszen nem fődí le maradéktalanul az Erdélyhez tartozó területeket. Éppen azok a területek hiányoznak, amelyeket nyilván a leginkább ismert: Kolozs, Fehér és Hunyad vármegyék, továbbá Hátszeg vidéke. Ezek a Kaprinai-gyűjteményen belül máshol kaphattak helyet. Ezt sugallja a tény, hogy a B sorozat 72. kötetében, a 296–297. oldalakon minden valószínűség szerint szintén Baranyi kézírását, Zaránd, Belső-Szolnok, Máramaros és Kraszna vármegyék leírását látjuk. Ezt alátámasztani látszanak a kézírás közel azonos paleográfiai és stiláris jegyei is.

Ha a szerzőségét illetően kétségeink támadnának, elegendő összehasonlítani mindezeket Baranyi Pál nyilvánvalóan saját kézírásával. Kutatásom során két ilyen, minden kétséget kizáró, latin levelét találtam a MNL-ban, melyek Baranyi Pál saját kezű aláírását is viselik. Ezek a MNL OL-ban, az Acta Iesuitica fondban őrzött szakolcai és trencsényi kollégiumok Irregestrata anyagában vannak. Ezek a leírásnál jóval későbbi (mintegy 15-20 évvel), gazdasági vonatkozású levelek. Mindkettőt Nagyszombatból írja, 1716. november 6-án Trencsénybe,⁹⁹ valamint 1718. szeptember 17-én Szakolcára.¹⁰⁰ Még ha a kézirat és a levelek közé ékelődő évek, az öregedés stb. révén változhatott is a kézírás, a levelek kézírását a leírás kezével összehasonlítva megbizonyosodhatunk Baranyi szerzőségéről.

Meglátásom szerint a tárgyalt kéziratok fontos részét képezik a Baranyihoz kapcsolódó kéziratok korpusznak, amelyről eddig jobbra nem beszélt még a szakirodalom. Ezek feldolgozása újabb adalékokkal szolgálhat a korszak kultúr-, irodalom- és egyháztörténetének kutatásához. Baranyi missziójának indító dokumentuma bepillantást enged a fiatal pap működési területére és a korabeli erdélyi misszió viszonyaira. Baranyi Erdély-leírása pedig tulajdonképpen nem más, mint a sokéves misszió egyik *mellékterméke*, amely a kor tudományos igényű, szervezett, történeti és földrajzi forrásgyűjtésének egy kicsiny, de számunkra fontos szelete.

⁹⁸ KÓVÁRI László (1854), *Erdély nevezetesebb családjai*. Kolozsvártt, Barráné és Stein Bizományja. 139.

⁹⁹ MNL OL, E152, Irreg., Coll. Tyrm. 9. t. 29. sz.

¹⁰⁰ MNL OL, E152, Irreg., Coll. Szakolc. 8. t. 3. sz.